

Gojko Božović na promociji knjige „Početak : kraj/o vladaru i pobunjeniku“ autora Milana Todorovića Tenere, 6. oktobra 2022. godine u knjižari Delfi SKC

Počinjem sa biografijom Milana Todorovića Tenere zato što samo čovek tako velikog i tako mnogolikog životnog iskustva je mogao da napiše jednu ovakvu knjigu kao što je ova. Književnost, naravno ne može bez iskustva i što je iskustvo autora ispunjenije i sadržajnije, onda je mogućnost za književnost nesumnjivo veća, ali za knjige ove vrste vrlo neobičnog i nesvakidašnje u sebi uzburkane knjige pogotovo potrebno veliko autorsko iskustvo. I podsećam na Milanovu biografiju zato što u nju staju tako neočekivane i raznolike stvari, eto i Morava i Severni pol i bavljenje knjižarstvom i jedna vrsta životnog avanturizma i jedrenjaci i blokovi na Novom Beogradu. Kao što znate blokovska podela sveta ni jednog trenutka nije prestajala na Novom Beogradu. Na trećoj strani, kada čitam ovu knjigu onda se pitam o njenom žanru. Da li je to roman? Nesumnjivo da jeste. Ali je i mnogo više od toga i možemo je čitati na veoma različite načine. Možemo je čitati i kao roman i kao traktat i kao zbirku važnih životnih iskustava koje su kapsulirane u vrlo malom prostoru i kao fragmentarni avanturistički esej o iskustvima jednoga vladara i o iskustvima jednoga podanika. I o iskustvima jednoga pobunjenika.

U istoj meri ovu knjigu možemo da dovodimo u kontekst sa različitim iskustvima liberalne teorije o pravu čovekovom na pobunu, sa iskustvima različitih pisaca kroz noviju ili stariju istoriju književnosti koji su u svojim knjigama želeli da nam predoče sliku pobunjenog čoveka, pobunjenika koji ima suštinske razloge da se uspravi protiv nepravde u svetu u kome živi i neće da razume samo taj svet nego hoće i da ga promeni. I dok čitamo ovu knjigu mi vidimo kako je Milan Todorović Tenere vrlo pažljivo od samog početka istraživao psihologiju pobunjenika a na drugoj strani psihologiju vladara. Šta zapravo stoji u tom dinamičkom odnosu međuzavisnosti? Nema pobunjenika ako nema vladara ali ni vladar ne može bez onih koji bi da budu stvarni ili samo mogući pobunjenici.

U ovoj knjizi mi možemo najpre videti kako ona počinje jednom konvencijom pronađenog i priređenog rukopisa koji se iznenada pojavljuje a gde bi drugo nego na obali Morave. Kako je to knjiga koja je čudna, kako je to rukopis koji je opasan a kako ne bi bio opasan kada zapravo govori o tako važnim stvarima, važnim iskustvima i klasičnih i modernih vremena kao što su vladar i pobunjenik i kao što je ta uloga države. Vremena se menjaju ali uloga države, zapravo, koliko god da ona menja svoj lik, da menja svoje granice, da menja svoje pojavne forme ona ostaje nesumnjivo važna i ostaje prisutna u iskustvima različitih naraštaja. I uporedo, to mi je pomagalo u razumevanju ove knjige, čitao sam Milanove knjižarske zapise iz knjige „Misli beogradskog antikvara“ gde on iz potpuno svakodnevnog pozicije i iz ličnog iskustva onoga što se dogodilo njemu u njegovoj knjižari na tom prostoru u kome je uvek bilo mnogo knjiga, uvek više knjiga nego ljudi. Šta se zapravo dogodilo? Te figure susreta te figure razgovora su pretočene u nekoliko rečenica, u nekoliko reči, na neki način tu se vidi iskustvo jednoga života. Iskustvo jedne profesije.

Naravno, biti pobunjenik je takođe jedna profesija. I biti vladar je isto jedna profesija. I ova knjiga me je podsetila na jednu istinitu anegdodu iz naše političke istorije. Negde početkom devedesetih godina kada su u Srbiji osnivane političke stranke, u jednom razgovoru Milovan Đilas je jednom tadašnjem političaru

rekao: „Sve je u redu, meni se vaša politika dopada ali vi imate jednu veliku manu. Koja je mana?, pita političar. Đilas kaže: nemate potreban koeficijent surovosti. Ne može se biti političar bez surovosti. Pogotovo se ne može biti vladar bez surovosti. I dok čitamo ovu knjigu mi zapravo vidimo sve te razmere opresivnosti koja mora postojati u jednom tako zaokruženom savršenom mehanizmu kakav je država. Prilagođavajući sve podanike obrascima, običajima, pravilima više ili manje surovim, više ili manje vidljivim, više ili manje represivnim, država zapravo ih stavlja u jednu situaciju u kojoj su oni uvek potčinjeni, a samo retki među njima će postati pobunjenici. Milanova rasprava u ovoj knjizi, u ovom romanu koji ima ne samo jednu dimenziju priče, nego ima jednu dimenziju razumevanja situacije, ima jednu vrstu esejističke paradigme koja je stalno izoštrana u svakom od delova ove knjige, Milan zapravo nastoji ne samo da opiše psihologije glavnih junaka ove knjige nego želi da, neprestano ih sukobljavajući suočavajući sa konkretnim životnim egzistencijalnim situacijama hoće da pokaže zapravo kako funkcioniše jedna ne toliko idealna koliko stvarna država. I u toj državi o kojoj govori Milan Todorović Tenera u knjizi Početak : kraj mi bismo mogli prepoznati mnoge države i mnoge državne forme koje su naseljavale ili ispunjavale naše iskustvo, mnoge države za koje smo znali, za koje sada znamo, u kojima smo bili, sa kojima smo se suočavali nekad u više nekad u manje prijatnoj formi i obliku. Ono što međutim pleni u ovoj knjizi jeste činjenica da ona sve vreme jeste jedan neprekinuti niz obraćanja u tom monološkom nizanju različitih životnih situacija, govornih situacija, situacija mišljenja, mi možemo da vidimo kako se postepeno usložnjava ta slika države, slika vladara, slika pobunjenika, slika svih onih koji na neki način ispunjavaju pozornicu ove knjige. Videćemo da naravno u njoj dominantni jesu i to ostaju u svim trenucima u svim formama vladar i pobunjenik ali to je knjiga koja je sve vreme uskomešana. Knjiga u kojoj će se pojavljivati i pukovnici i legionari i savetnici i vojnici i svi oni koji na sebe nekada uzimaju oblik surovog delatnog faktora ali i oni koji na sebe uzimaju voljno ili nevoljno ulogu žrtve. Država ne može funkcionisati i bez jednih i bez drugih.

U ovoj knjizi koja se na prvi pogled tako neobično zove „Početak : kraj“ a zapravo govori o jednom od suštinskih fenomena organizacije ljudskoga društva koliko god nam država nekad bila represivna i ograničavajuća koliko god nas suočavala sa pravilima do kojih nama nije stalo, koliko god ograničavala naše težnje i najbolje namere, država jeste jedan oblik organizacije koji nam ipak pomaže da mi u njemu funkcionišemo sa više ili manje uspeha, sa više ili manje sopstvene sreće. Ali, pored svih tih velikih principa koji postoje u ovoj knjizi postoje još dva velika principa koji su u neprestanoj vrsti opreke to je muški i ženski princip. Muški princip je izražen u ovoj figuri vladara ali ništa manje izražen je i u figuri pobunjenika. To je dakle taj princip koji hoće da bude delatan na velikoj pozornici istorije, na velikoj pozornici društvenih previranja, na velikoj pozornici neophodnosti društvene organizacije. Tu se zapravo sukobljavaju akteri sa svojim namerama, sa svojim planovima, sa svojim strastima, sa svojim umećima, sa svojim razumevanjima sveta, naravno sa svojim interesima. Na drugoj strani ženski princip koji se javlja u ovoj knjizi jeste po svemu suprotan tome. Na neki način on je izmaknut, decentriran. On se nekako se povukao sa te velike pozornice svetskih pitanja i onda govori iz ugla samoga života. Života koji prevazilazi sva pravila, sve zabrane, sva ograničenja života koji zapravo jeste poziv na radost koja prevazilazi svaku vrstu ograničenja, svaku vrstu zabrane i nekako muški principi čak i kada su pobunjeni ne uspevaju da dođu do toga do čega ženski princip dolazi nekako prirodno i pokazuje se zapravo kao pravi pobunjenik. Istinska pobuna u tom svetu strogih hijerarhija, strogih relacija pa možda zašto to ne reći možda se pokazuje i kao pravi vladar. Čitajući ovu knjigu uživao sam. Sa jedne strane sam pratio

priču koja pleni a sa druge strane uživao sam u toj vrsti esejiističke paradigme koju nam je ponudio Milan Todorović Tenera. On zapravo neće samo da pripoveda a to čini vrlo lepo i vrlo raskošno i vrlo zanosno. On neprestano iznutra hoće da razume aktere koje izvodi na scenu. Hoće da razume svet o kome govori. Hoće da razume državu sa kojom nas sve vreme suočava.

Jedan liberalni pisac je svojevremeno raspravljao o tome šta bi bila idealna država i onda navodeći mnoge uzroke i mnoge razloge zbog kojih bi neku državu mogli da smatramo idealnom došao je do jedne jednostavne ali možda teško ostvarljive definicije u kojoj se kaže da idealna je idealna država ona koju najmanje primećujemo. Čim primećujemo državu previše to znači da u njoj postoje vladari i podanici a za pobunjenike ćemo već da vidimo možda postoje a možda i ne postoje. I na neki način, čitajući ovu knjigu mi zapravo pratimo jednu priču našega vremena, svejedno što je Milan vrlo vešto na prvi pogled se izmestio iz konkretnog istorijskog okruženja, iz konkretnog društvenog okruženja mogli bismo da tu priču o državi vladaru i pobunjeniku, podanicima o generalima o legionarima, pukovnicima da smestimo na mnoge tačke današnjeg ili nekog minulog sveta ali zapravo u toj priči ako je čitamo pažljivo ako hoćemo da čujemo njen glas, da oslušnemo ne samo ono što nam kazuje priča te mudrosti u kojima se ona izražava, mogli bismo da prepoznamo sebe, mnoge svoje nesigurnosti, svoje sigurnosti, svoje slike sveta i svoje pokušaje da se snađemo u svetu koji se vrtoglavo menja pred nama. Čestitam autoru i želim da ova knjiga stigne do što je moguće više čitalaca.